

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Neuropsychoanalyse of neuroanalyse?

Bespreking van

Mark Solms (2021). *De verborgen bron — Op reis naar de oorsprong van het bewustzijn*. Amsterdam: Athenaeum. ISBN 9789025312602, 488 pp., € 37,50

FRANS STORTELDER

Mark Solms is bekend als de grote man achter de International Neuropsychoanalysis Society, met bijbehorend blad en jaarlijkse wereldcongressen. Ik heb er verscheidene bijgewoond, en heb Solms meermaals horen spreken. Solms presenteert zich in dit boek als neuropsycholoog die werkzaam is op afdelingen neurologie en put uit louter neurologische casussen en dieronderzoek. De enige link met de psychoanalyse vormen de ideeën van Freud over dromen, het onbewuste en het ‘project for a scientific psychology’ uit 1895, en hoe die ideeën van Freud nu alsnog ingepast kunnen worden in Solms’ neuropsychologische model van het bewustzijn. Verder is er geen enkele verwijzing naar klassieke dan wel hedendaagse psychoanalytische ideeën. Dirkx (2016) vroeg zich in dit verband al eerder af of je bij dit binnen de neurologie vanuit psychoanalytisch perspectief kijken naar neurologische afwijkingen niet beter kunt spreken van neuroanalyse dan van psychoanalyse. Neuropsychoanalyse zoals gangbaar opgevat als het binnen het terrein van de psychologie en psychiatrie zoeken naar verbinding tussen actuele neurobiologische en psychoanalytische modellen voor ontwikkelingspsychologie, ontwikkelingspsychopathologie en psychoanalytische behandeling komt in dit boek niet aan de orde (zie hiervoor bijvoorbeeld Stortelder & Ploegmakers-Burg, 2010; Stortelder, 2014).

Naast dit mogelijk misverstand over het concept neuropsychoanalyse nog een opmerking vooraf. Solms noemt als zijn leermeesters: Panksepp en Merker (allebei dieronderzoekers), Damasio (neuroloog) en Friston (computationeel neurowetenschapper). Er is geen leermeester in de psychoanalyse of psychologie/psychiatrie. Solms wijst in navolging van Damasio op het belang van de emoties bij het psychisch functioneren, en hangt daarbij de emotietheorie van Panksepp aan, gebaseerd op onderzoek bij zoogdieren. Dit model is beperkt in vergelijking met emotiemodellen gebaseerd op *infant research* bij mensen. Bepaalde menselijke emoties — zoals schuldgevoel, schaamte, jaloezie, empathie, trots, blijdschap en walging — komen in het dier-emotiemodel van Panksepp niet voor.

Centraal in het boek staat de opvatting dat het neurologische bewustzijn in de reticulaire formatie ontstaat in de hersenstam, en niet in de hersenschors, zoals lang is gedacht. Ook ontstaan daar de emoties en de emotionele arousal die het begin vormen van het psychisch functioneren. Dat is volgens Solms en Panksepp de verborgen bron van het neurologisch bewustzijn en de psyche. Dit is een overtuigend hoofdstuk in het boek.

Daarna volgt een boeiend hoofdstuk over de neiging tot homeostase (orde) en entropie (chaos) in het brein. Solms gelooft in navolging van Friston dat het thermodynamische energiemodel van het brein valt om te zetten naar een algoritmisch informatieverwerkingsmodel van een computer. Zelforganisatie van het brein wordt dan zelfinformatie. Biologische homeostase van het brein wordt dan kansberekening en voorspellend coderen van informatie vanuit het geheugen. Hier scheiden zich de wegen met Damasio (2010), die stelt dat het complexe biologische homeostasemodel van het brein met allerlei chemische en fysische processen onvolgende te vatten is in een algoritmisch

model van nulletjes en enen van het computer-informatieverwerkingsmodel. Interessant (maar ook bekend) is ook het hoofdstuk over de ‘qualia’, dat gaat over de vraag hoe de verwerking van de subjectieve ervaring van bijvoorbeeld het luisteren naar een sonate van Bach of de subjectieve fantasie ‘hoe het is een vleermuis te zijn’ in de hersenen kan plaatsvinden. Solms stelt in navolging van Damasio dat het hier gaat om een gelijktijdige parallele verwerking van enerzijds de objectieve waarneming van de sonate in de akoestische schors en anderzijds de subjectieve emotionele beleving van de sonate in het emotionele limbisch circuit; beide verwerkingsprocessen vinden dus gelijktijdig in de hersenen plaats. Ook het brein-psycheprobleem komt aan de orde. Volgens het structuur-functieprincipe gaan veranderingen in hersenstructuur en psychologische functie automatisch parallel en wederkerig met elkaar samen (Stortelder & Ploegmakers-Burg, 2010). Solms kiest voor het dualistisch monisme: neurofysiologische en psychologische gebeurtenissen zijn manifestaties van één en hetzelfde onderliggende proces.

Aan het eind van het boek presenteert Solms in navolging van Friston een stappenplan voor hoe de functie van het menselijk brein vervangen kan worden door die van een robot — voor ons menselijke psychoanalytici geen aanlokkelijk vooruitzicht. Zoals gezegd heeft Damasio daarover zijn aarzelingen, en ik kwam dezelfde aarzeling tegen bij Pennartz (2021). Bij het onderwerp artificiële intelligentie stelt hij dat een robot vooralsnog niet in staat is tot interpretatie van emotionele intenties bij een ander mens. Zo werd een robot gevraagd te beschrijven wat er op een fotoplaat gebeurt. Een plaat waarop mensen dreigen te verdrinken in zee werd door de robot beschreven als ‘mensen in water’, en een vliegtuig dat dreigt neer te storten werd door de robot beschreven als ‘een vliegtuig boven land’. Een robot is dus goed in staat tot het geven van een objec-

tieve weergave van de plaat, maar vooralsnog niet tot een interpretatie van de subjectieve betekenisverlening of emotionele intentie van de plaat. In psychoanalytische termen zou je kunnen zeggen dat een robot nog niet beschikt over een Interpersoonlijk Interpretatie Mechanisme (IIM), dat de basis vormt voor het mentaliseren. Damasio betwijfelt of robots ooit in staat zullen zijn tot het genereren van emoties of intenties bij zichzelf, zoals zich dat bij de mens via een lang evolutionair proces heeft ontwikkeld, maar Solms gelooft dat dat zeker gaat lukken.

Samengevat: het is een interessant boek, dat helder geschreven is en veel stof tot nadenken en discussie geeft, maar het gehalte psychoanalyse is zeer beperkt.

Literatuur

- DAMASIO, A. (2010). *Het zelf wordt zich bewust — Hersenen, bewustzijn, ik*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.
- DIRKX, J. (2016). Van psychoanalyse naar neuroanalyse — Is er een alternatief? *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 22(4), 256-268.
- FREUD, S. (1895). *A project for a scientific psychology* (Standard Edition, Vol. 1, pp. 283-397). London: Hogarth.
- PENNARTZ, C. (2021). *De code van het bewustzijn — Hoe de hersenen onze werkelijkheid vormen*. Amsterdam: Prometheus.
- STORTELDER, F. (2014). Varieties of male-sexuality development in clinical practice — A neuropsychanalytic model. *Frontiers in Psychology*, 5, 1512.
- STORTELDER, F. & PLOEGMAKERS-BURG, M. (2010). Adolescence and the reorganization of infant development — A neuro-psychoanalytic model. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry*, 38(3), 505-534.